

Боотулуу орто оскуолата

«Баай Байанай» күрэх

кылаас таһынан дьарык

Суруйда: Спиридонова Сардана Михайловна,

Боотулуу орто оскуолатын

алын сүһүөх учуутала

2021 сыл

Кылаас таһынан дьарык «Баай Байанай» күрүбэ слайд 1

Сыала: Саха киһитин төрүт дьарыга булт туһунан оҕолор билиилэрин чингэтии, өбүгэбит үгэстэрин, булт сиэрин-туомун салгыы билиһиннэри. Айылҕаҕа тапталы, харыстабыллаах сыһыаны иитии.

Тэрилэ: Байанай ойуута, быыстапкаҕа-күндү түүлээхтэр, сахалыы астар, балык уонна мас көтөрүн арааһа, хаартыскалар, оноһуктар; оҕолор уонна төрөппүттэр сахалыы танастаахтар.

Дьарык хаамыта:

(Араас кыыл, көтөр – сүүрэр саҕата , хобо тыаһа иһиллэр)

1. Учуутал: **слайд 2**

- Сахаларга сэтинньи ый – Байанай ыйа. Биьиги бары айылҕаттан аһаан-сиэн алаһа дьыэлэнэн олоробут, ол иһин айылҕаҕа сүгүрүйэбит. Сэтинньи ый - бултуур кэм, ох ыйа. Бу ыйга Байанай биллэр. «Байанай» диэн кимин уолаттарбыт кэпсииллэрин истиэбин эрэ:

Савва: Байанай диэн – ойуур иччитэ, булт таһарата. Байанай киһилии майгылаах, үөрүнньэн, бэрсэрин сөбүлүүр, ону тэнэ хомойумтуо, өһүргэс. Кини ойуур кыылларын, көтөрдөрүн харыстыыр.

Веня: Ойуурга куһаҕан санаалаах, кыыллары барытын харыстаабакка өлөрө сылдьар булчут кэллэбинэ кыыллары, көтөрдөрү ыраах куоттаран, күрэтэн кэбиһэр.

Саша: Ол иһин ойуур кыылларын – кетердөрүн биһиги Байанай оҕолоро диэн ааттыбыт.

слайд 3

Учуутал: - Сэтинньигэ тыа кыылын түүтэ-өнө ситэр, булчуттар тыаҕа бултуу бараллар. Хас биирдии булчут өбүгэлэрэ илдэ кэлбит үгэстэрин тутуһан, бултуу барыан иннинэ хайаан да аал уоту аһатар, Баай Байанайтан булдуттан бэрсэригэр көрдөһөр. Байанайы ынырар тыл «һук» диэн. Бэлиэтэ – ох ойуу. (ойуу көрдөрүү)

Юлиан: Һук, Һук, Һук!

Барыылаах

Баар Байанай Тойон эһэм,

Бэтгэх көрөн

Мичик гын!

Дом. (алаадьынан аһатар)

- Булчут диэн кимий, о5олор? (о5олор эппиэттэрэ)

слайд 4

2. Быыстапка туһунан кэпсиир төрөппүт Ефросинья Александровна Степанова:

- Булт диэн киһини умсугутар, эр киһи этигэр- хааныгар инэ сылдыар дьарык буоларынан, биһиги аҕаларбыт булт абыланар ылларан, тэринэн, ох курдук оностон бултуу- алтыы бараллар. Байанай мичик гынан, булдуунан-аһынан күндүлээн аһаан олоробут. Бу быыстапкаҕа көрөбүт - аҕаларбыт бултарын: күндү түүлээх, талааннаах ийэлэрбит түүлээхтэн тикпит таҕастарын, булт аһын арааһын астаабыттарын (көрдөрөр, о5олорго быһаарар).

Булчуттар бултуурга аар тайҕаны баһыттан атаҕар диэри тэлийэ кэрийэн, күннэри – түүннэри экирэтэн, тоҥон – хатан сылдыбаллар. Байанай хара тыа баайын баҕалаахха эрэ барытыгар ыһан - тоҕон, ытыһыгар ууран биэрбэт. Сатабыллаах, табыллыбыт эрэ булчут: киис, кырса, саһыл кыбыныылаах, тиин тутуурдаах төннөн, элбэх күннээх эрэйин, сыратын төлөтөр.

Биһиги аҕаларбыт байанайдаах булчуттар эбит дии, о5олор.

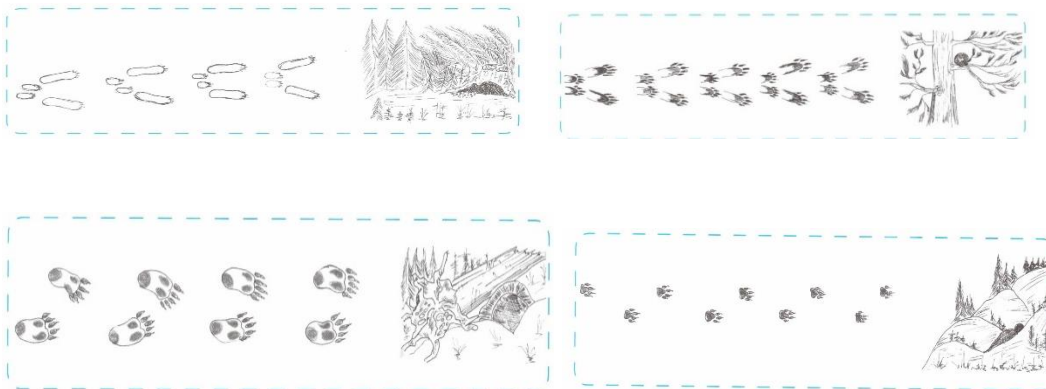
3. «Баай Байанай» күрэҕин ыытар төрөппүт Роман Владимирович Васильев: **слайд 5**

-Бүгүн уолаттарбыт - эдэр булчуттар буолан Аар тайҕаҕа бултуу барыахтара. «Баай Байанай күрэҕин» кыттыылаахтарын кытта билсиэҕин.

(Уолаттар бэйэлэрин билиһиннэрэллэр)

1 соруудах «Сонордьуттар» **слайд 6**

Хаарга хаалбыт суолунан кыылы таайыы. Хас сөптөөх эппиэт аайы Баай Байанай кус бэлэх уунар.(кыргызтар сөптөөх эппиэт аайы кумааҕынан кырыыйыллыбыт кус биэрэллэр)

слайд 7

2 сорудах «Булт тэрилэ- эр киһи баайа» слайд 8

- Саа сэп - сэбиргэл, саа тэрилэ - бу эр киһи баайа. Билигин уолаттар булт тэрилин төһө билэллэрин тургутан көрүөхпүт.

Хас сөптөөх эппиэт аайы Эбэбит көмүс хатырыктаабынан Баай Байанай бэлэх уунар (кыргыттар сөптөөх эппиэт аайы кумаабынан кырыйыллыбыт балык биэрэллэр).

- Сонордбут булчут саһыл, бөрө сылдыар суолугар тугу уураарый ?(Хапкаан)
- Улахан балыктааһынна туттуллар тэрил аата? (Мунха)
- Балыктааһынна киһи сыратын ылбат, бириэмэтин сиэбэт ханнык тэрил туттулларый? (Туу)
- Ойбонтон балыктыырга ханнык тэрили тутталларый? (Куйуур)
- Былыр саа суох эрдэбинэ куобабы ханнык ньыманан бултуур этилэрий ? (Туһах, туһахтааһын)

(Роман Владимирович туһах туһунан кэпсиир, онорорго үөрэтэр)

-Атын булчут сэбигэр - сэбиргэлигэр (туһабар, сохсотугар, туутугар, илимигэр, саатыгар) кирибит булду көнүлэ суох тыыппаккын.

3 сорудах «Балыксыттар» слайд 8

Күөгүнэн 1 мүнүүтэбэ балык хаптарыы. (кыргыттар хас балык хаптаралларынан кумаабынан кырыйыллыбыт балык биэрэллэр).

- Ким дьиэтигэр элбэх балыктаах барар эбитий? (уолаттар күрэхтэһэллэр) Уу иччитин Күөх Боллох диэн ааттанар. Күөх Боллох уу ыраас буоларын, балык үөскүүрүн дьаһайар. Саха дьоно Күөх Боллохтон көрдөһөллөр, эбэни (күөлү) аһаталлар. Кини санаата көннүөрөн көмүс хатырыктаабынан дьону күндүлүүр. Бүгүн уолаттарбытыгар күндүлээбит балыктарын кыргыттар ийэлэрбит көмөлөрүнэн ыраастыырга үөрэниэхтэрэ. (Биир ийэ көрдөрөн кэпси-кэпси собону хатырыктыыр, үөстүүр. Онтон кыргыттар биирдии собону хатырыктыыллар, үөстүүлэр)

слайд 9, 10, 11,12

4 сорудах «Сааһыттар» слайд 13

- Мас көтөрдөрүттэн ханныктары билэбит? (оҕолор эппиэттэрэ) Куутуйаҕа мас көтөрө ас мунһар, түөһүгэр баар буолар. Былыр бу курдук үрэн, шарик курдук хатаран баран оҕолору оонньотоллор эбит. Билигин биир куутуйаны алдьатан туох баарын көрүөбүт. Сайынны ойуур сыта билинэ. Үчүгэйин!

- Дьэ эрэ, уолаттар, сыал бырабыахпыт. Булчут кырабы характаах буоллабына сыыспакка ытар. Тиини тириитин алдыаппакка харабар кынаан ыталлар. Тиин күндү түүлээх. Бу тиин төбөтүгэр ким орубуна бырабар эбит. (Тиини таппыт уолга кыргыттар кумаабынан кырыйыллыбыт тиин биэрэллэр).

Булчут бултаан киирэн баран чугас дьонугар, аттыгар олорор ыалларыгар хайаан да бэрсиехтээх. Тоботун билэбит дуо, оҕолор? *(оҕолор эппиэттэрэ)*

5 сорудах : «Кусчуттар» слайд 14

-Куһу былыр сахалар тугунан бултууларай ? *(Ох саа, айа)*

Сахаларга куһу бултуурга тиргэлээһин, хапкаанна иннинэри уонна саанан бултааһын көрүннэрэ бааллара. Урут дьон биирдиилээн күөлү кэрийэ сылдьан куһу бултууллара, тобо диэтэххэ оччолорго көтөр - сүүрэр элбэх этэ. Кэлин дурдаба олорон, мончуугу күөлгэ түһэрэн, онтон билинни кэмнэ элбэх буолан сылдьан, үчүгэй сэби - сэбиргэли (автомат сааны) илдьэ сылдьан тоботу ытыалаан кэбиһэр буоллулар. Онон кус лаппа абыһаата.

(Кус таппыт кусчут аайы кыргыттар кумаабынан кырыйыллыбыт кус биэрэллэр)

4. - Булчут ыраах бултуу барарыгар тугунан айаннырый? *(оҕолор эппиэттэрэ)*. Урут булчуттар бары атынан сылдьан бултууллара. Үчүгэй аттаах булчут ыраата бултуура. Дьөһөгөй диэн сылгы танарата. Былыр-былыргыттан сылгы иитиитинэн дьарыгырбыт саха дьоно Дьөһөгөйтөн төрүттээх айыы оботун – сылгыны атын дьэ сүөһүтүтэн ойуччу туталлара, кинини ытыктыыллара, киниэхэ сүгүрүйэллэрэ. **слайд 15**

Ыалдыттарга анаан оҕолорбут «Дьөһөгөй үнкүүтүн» бэлэктиэхтэрэ.

(Оҕолор толорууларыгар «Дьөһөгөй үнкүүтэ»)

5. Күрэх түмүгэ, наҕараадалааһын:

- Саха булчут уолаттара диэх курдук эбиккит, олус учугэйдик күрэхтэстигит. Дьэ эрэ күрэх түмүгүн таһаарыабын, ким элбэх балыктаабын, кустаабын, тииннээбим?

6. Дьарык түмүгэ: **слайд 16**

- Хас биирдии саха киһитэ айылбаба харыстабыллаахтык сыһыаннаһахтаах, сиэри-туому тутуһуохтаах. Оччоҕо эрэ көтөр-сүүрэр үксүү туруо, Баай Байанайбыт араас булдуна күндүлүү туруо!
- Бука барыгытын Баай Байанайбыт бэрсибит аһыттан амсайаххайын диэн сандалы тула олороргутугар ынырабыт.